

Skjøtselsplan for Herlandsetra, Larvik kommune, Vestfold og Telemark fylke

Oppfølging av tradisjonell slåttemark som utvalgt naturtype

TITTEL: Skjøtselsplan for Herlandsetra
FORFATTER(E): Ann Norderhaug

DATO: 1. NOVEMBER 2020	RAPPORT NR./	PROSJEKTNR: Prosjektnr M 1908	SAKSNR.
ISBN:	ISSN:	ANTALL SIDER: 22	ANTALL VEDLEGG: 2

OPPDRAAGSGIVER: Fylkesmannen i Vestfold og Telemark	KONTAKTPERSON: Erik Johan Blomdal
---	---

SAMMENDRAG: Naturtypen artsrik slåttemark er sterkt trua ifølge Norsk rødliste for naturtyper, og ble i 2011 utvalgt naturtype (UN) med en viss beskyttelse gjennom naturmangfoldloven. På oppdrag for Fylkesmannen i Vestfold og Telemark fikk Ann Norderhaug - Kulturlandskapskonsulent, i 2020 i oppdrag å utforme en skjøtselsplan for den ca. 14 daa store setervollen på Herlandsetra i Larvik kommune. Slåtteenga har verdi B. Skjøtselsplanen er utarbeidet i tett samarbeid med en av grunneierne Knut Olav Omholt, Kulturarv i Vestfold og Telemark fylkeskommune, Fylkesmannens miljøavdeling i Vestfold og Telemark samt virksomhetsområde næring og ressursforvaltning i Larvik kommune.
--

FYLKE:	Vestfold og Telemark
KOMMUNE:	Larvik
STED/LOKALITET:	Herlandsetra Øvre 12/2 (samt etter hvert eventuelt også 12/1 og 13/1)
GÅRD/BRUK	Søndre Hjerpeland Larvik 3805-33/4

GODKJENT Erik Johan Blomdal NAVN	SKJØTSELSPLANEN ER UTFORMET AV: Ann Norderhaug NAVN
--	---

Forord

Utarbeidelse av skjøtselsplanen for Herlandsetra i Larvik kommune er utført på oppdrag fra Fylkesmannen i Vestfold og Telemark. Skjøtselsplanen gir faglig funderte anbefalinger for restaurering og skjøtsel av den trua naturtypen slåttemark, og er i samsvar med handlingsplanen for utvalgt naturtype slåttemark. Den baserer seg på feltbefaringer og intervjuer med en av grunneierne og andre ressurspersoner.

Rapporten er delt inn i to hoveddeler. Første del gir en kort beskrivelse av slåttemark på Østlandet. Andre del er rettet mot den som skal utføre skjøtsel og forvaltningen. Den omhandler naturgrunnlaget, tidligere og dagens drift i området samt beskrivelse av konkrete restaurerings- og skjøtselstiltak innenfor lokaliteten. Kartet som viser kulturminnene på Herlandssetra er utarbeidet av Trude Aga Brun og Vibeke Lia, Kulturarv i Vestfold og Telemark fylkeskommune.

Som vedlegg finnes en beskrivelse av de verdifulle naturtypene som inngår i driften. Den genererer i hovedsak informasjon rettet inn mot forvaltning, inkludert søkbare egenskaper for området i Miljødirektoratets naturbase.

Til skjøtselsplanen følger et veiledningshefte om slåttemark utarbeidet av Miljødirektoratet, samt Bondens kulturmarksflora for Østlandet utarbeidet av Bolette Bele, Ellen Svalheim og Ann Norderhaug, NIBIO.

Takk til grunneier Knut Olav Omholt, Virksomhetsområde næring og ressursforvaltning i Larvik kommune v/Silke Hansen, Kulturarv i Vestfold og Telemark fylkeskommune v/Trude Aga Brun, Cathrine Stangebye Engebretsen og Vibeke Lia, og Fylkesmannens miljøavdeling i Vestfold og Telemark v/Erik Johan Blomdal for godt samarbeid ved utarbeidelsen av skjøtselsplanen. Stor takk også til Ole Bjørn Herland, Tor Bjørvik og Torbjørn Omholt for interessante opplysninger om tidligere drift på setrene i Lardal.

31.10 2020

Ann Norderhaug

Innhold

Forord	3
1 Slåttemark på Østlandet.....	5
2 Skjøtselsplan for Herlandsetra	7
2.1 Innledning.....	7
2.2 Hensyn og prioriteringer.....	10
2.3 Tradisjonell og nåværende drift	13
2.4 Mål for verdifull slåttemark.....	14
2.5 Restaureringstiltak (engangstiltak eller tiltak som gjennomføres over en avgrensa periode).....	14
2.6 Skjøtselstiltak (tiltak som gjentas årlig)	15
2.6.1 Slått	15
2.6.2 Beiting	15
2.6.3 Andre aktuelle skjøtselstiltak	16
2.7 Oppfølging av skjøtselsplanen	16
2.8 Bilder fra lokaliteten(e).....	16
2.9 Referanser	19
Vedlegg.....	20
Artslister	20
Tiltakslogg, grunneiers notater.....	22

1 Slåttemark på Østlandet

Tradisjonelle slåttemarker er naturenger i inn- og utmark med ville plantearter, som har blitt slått for å skaffe vinterfôr til husdyra. Slåttemarkene ble gjerne slått seint i sesongen, etter at de fleste plantene hadde blomstra og satt frø. De er ofte overflatelydda for stein, men har i mindre grad vært oppdyrket og tilsådd i seinere tid, og er ikke eller i liten grad gjødsla. Slåttemarkene har tradisjonelt vært høstbeita og kanskje også vårbeita. Hvordan slåttemarkene har vært skjøttet varierer imidlertid fra sted til sted.

Slåttemarkene er ofte urterike (blomsterrike) og omtales gjerne som «blomsterenger». De huser også ofte et stort mangfold av insekter.

Artssammensetningen i slåttemarkene kan variere mye på grunn av forskjeller i jordsmonn, høyde over havet m.v. Etter fuktighetsforholdene skilles det mellom tørreng, friskeng og fukteng.

I tørr-friskengene på Østlandet vokser vanlige arter som grasene gulaks og engkvein, samt bleikstarr, ryllik, blåklokke, tepperot, øventrøst, gjeldkarve, smalkjempe, tiriltunge, hårsveve, småengkall, prestekrage, engtjæreblom, engnellik, storblåfjær, hvitmaure, rødkløver, engknoppurt og rødknapp, men også sjeldnere arter som den trua arten solblom.

To enger i Flesberg. Over: Tørreng med engtjæreblom, prestekrage, gulaks, tiriltunge, stemorsblom. Bildet t.h viser kattefot som ofte vokser tørt og på grunnlendt mark. Under: rikere og friskere eng med brudespore, hjertegrass (bilde t.h.), harerug, blåfjær, småengkall, rødkløver, gulaks, fuglevikke, tepperot m.m. Alle foto Ellen Svalheim.

Hvis jordsmonnet har litt kalkinnhold kan man også finne gulmaure, vill-løk, flekkgrisøre, vill-lin, flekkmure, rundskolm, fagerknoppurt, dunkjempe, smalfrøstjerne, marianøklebånd, orkideer som brudespore og hvitkurle, grasarter som dunhavre og hjertegrass samt den lille bregnen marinøkkel. Også den sørlige orkideen søstermarihånd kan inngå i slike enger. I seterområdene tilkommer fjellarter som fjelltimotei, setermjelt, blåmjelt, fjellbakkestjerne, fjellfiol og fjellnøkleblom.

Stølsvoll i Valdres med prestekrage, blåklokke, småengkall, fjellgulaks og ulike marinøkler. I seterområdene vokser gjerne engarter fra lavlandet sammen med fjellplanter som fjelltimotei (t.h.). Begge foto Ellen Svalheim.

I frisk slåttemark (dvs. litt fuktigere eng) vokser relativt høyvokste arter som skogstorkenebb, hvitbladtistel, rød jonsokblom, enghumleblom og ballblom, men også lavere arter som gulaks, ryllik og harerug vokser der. Litt kalkkrevende arter som skogmarihånd og stortveblad kan forekomme, og i fjellet kommer arter som svartopp til. Fuktenger domineres gjerne av gras- og starrarter samt vanlige arter som enghumleblom og myrfiol. Hanekam kan også være et karakteristisk innslag. Hvis fuktenga er kalkpåvirket kan man finne mer krevende arter som stortveblad.

Frisk- fuktig eng i Kongsberg kommune med bl.a. ballblom, skogstorkenebb, enghumleblom, engsyre. T.h.: I fuktige enger på Østlandet vokser gjerne hanekam. Foto Ellen Svalheim.

Mange gamle slåttemarker brukes i dag til beite eller er grodd igjen. «Tradisjonelle» slåttemarker har derfor blitt svært sjeldne og det er spesielt viktig at gjenværende slåttemarker holdes i hevd. Generelle restaurerings- og skjøtselstiltak er omtalt i veiledningsheftet, og konkrete råd for skjøtsel av din lokalitet beskrives i denne skjøtelsesplanen. Nærmere omtale av ulike plantearter fra engene finnes i Bondens kulturmarksflora for Østlandet (Bele m.fl. 2011). Mye av denne teksten om slåttemark på Østlandet er hentet fra den.

2 Skjøtselsplan for Herlandssetra

GRUNNEIER:		ANSVAR SKJØTSEL:		LOKALITETSVERDI I NATURBASE ¹ :	
Knut Olav Omholt (og Fritzøe skoger)		Knut Olav Omholt		B	
DATO UTARBEIDING AV 1.SKJØTSELSPLAN: 31.10.20			DATO BEFARING (1.SKJ.PL.): 03.07.20, 07.08.20, 14.10.20		
DATO REVIDERING:			DATO BEFARING (REVIDERING):		
KONTAKT MED GRUNNEIER/BRUKER (TELEFON, BEFARING, EPOST MM):					
Befaringer og telefonkontakt med Knut Olav Omholt 16.06.20-31.10.20					
1.SKJØTSELSPLAN UTFORMET AV : Ann Norderhaug				FIRMA:	
REVIDERT UTGAVE UTFORMET AV :				Ann Norderhaug - Kulturlandskapskonsulent	
UTM SONE LOKALITET(ER):		NORD:		ØST:	
32 N		6590299		551477	
GNR./BNR.:		33/4 (og Fritzøe skoger)			
NÅVÆRENDE AREAL PÅ SKJØTSELSPLAN-/NATURBASE LOKALITET:			DEL AV VERNEOMRÅDE:		DEL AV UTVALGT KULTURLANDSKAP:
Totalt areal: Ca. 14 daa			Automatisk fredet etter kulturminneloven		Nei
Skjøtsel (begynnende): 3-6 daa					
AREAL (ETTER EVENTUELT RESTAURERING): Begynnende skjøtsel på areal tilhørende 33/4, hvis mulig etter hvert også skjøtsel av arealet tilhørende Fritzøe skoger, dvs. hele den nå åpne setervollen.					

2.1 Innledning

Herlandsetra ligger i Lågendalen og er Vestfolds høyest beliggende seter (521 moh). Den består av Herlandseter Øvre og Nedre som tilhørte Nordre og Søndre Herland (gnr 12 og 13) da den fortsatt var i tradisjonell drift som seter. I 1934 var det fem aktive brukere på Herlandsetrene, tre på Øvre og to på Nedre (www.dokpro.uio.no), noen år seinere var det to brukere på Øvre og fire brukere på Nedre (Bjørvik 2011). Herlandsetra Øvre, som denne skjøtselplanen omhandler, eies i dag av gårdsbruket Søndre Hjerpeland (Larvik 3805 – 33/4) og av Fritzøe skoger (nedre delen). Avstanden mellom setra og gården Herland er på kartet ca. 4 km og setra ligger ca. 400 m høyere enn gården. Fra Søndre Hjerpeland må man kjøre og gå sammenlagt ca. 8 km for å komme til Herlandsetra. Setra er høyeste punktet på en av de tilrettelagte turstiene i Lardal, de såkalte Huldrestiene.

I et prosjekt om seterbruket i Vestfold (Pettersson 2011) undersøkte man 2009-2010 seterbrukets alder, form og utbredelse. Gjennom arkeologiske undersøkelser kunne man da datere rydningsbrenningen for etablering av Herlandsetra til 200-tallet. Herland er en av de større gårdene i

¹ Verdisettingen er definert etter DN Håndbok 13 (Direktoratet for naturforvaltning 2007), og faktaark for slåttemark, utformet av Ellen Svalheim (Svalheim 2014).

tidligere Lardal kommune og nevnes i dokumenter fra middelalderen (Rygh 1907). Norske gårdsnavn med endelsen -land knyttes til etablering i perioden 200-550 eller 650-1000 (Wahlberg 2003).

Ved de arkeologiske undersøkelsene ble fire hustufter, åtte steingjerder, tre rydningsrøyser og en brønn registrert på Herlandsetra Øvre (Pettersson 2011). Enda en hustuft ble registrert av Kulturarv i Vestfold og Telemark i sammenheng med arbeidet med denne skjøtelsesplanen. I dag gjenstår det bare en seterbu fra 1860, som er modernisert innvendig og brukes som hytte, samt et sammenrast tømmerfjøs av det gamle bygningsmiljøet. I tillegg finnes det to hytter av nyere dato og et par mindre uthus/skjul. Hele Herlandseter Øvre-området er automatisk fredet.

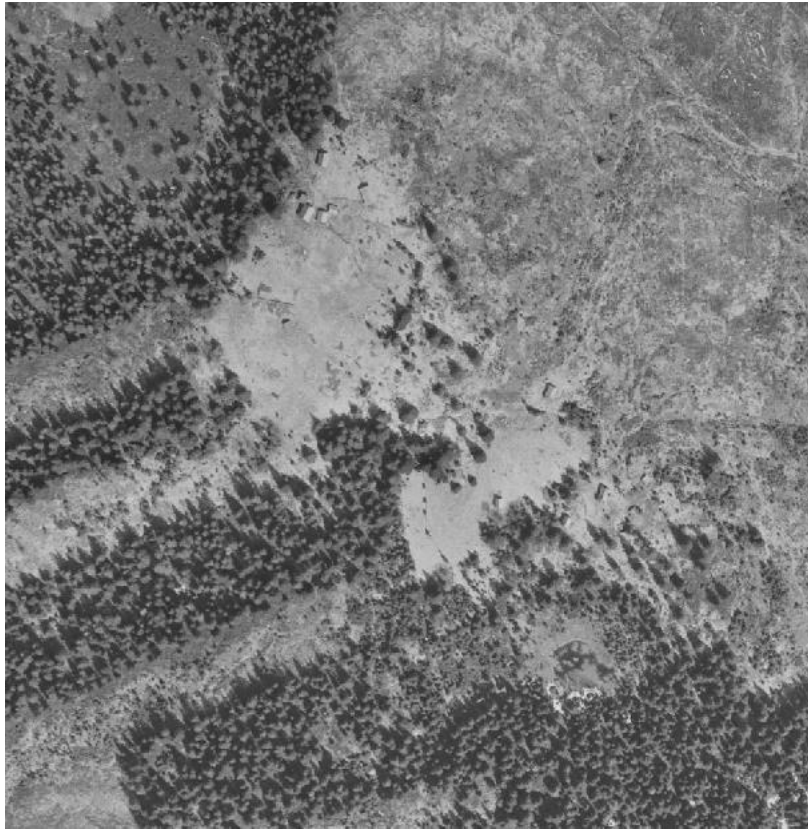
Seterbruket i Norge hadde sin største utbredelse i midten av 1800-tallet. Da fantes det 70000- 100000 seter (Daugstad 2001). Fra slutten av 1880-tallet begynte imidlertid seterbruket å gå tilbake og i 1939 var det bare 26 400 gårdsbruk i Norge som hadde seterdrift (Bele m.fl. 2019). Lågendalen var den store seterdalen i Vestfold og her og i Larvik levde seterdriften lengst i Vestfold. I dag er det i Vestfold bare en 4H-gård som driver en seter, Nordgardssetra.

Herlandsetra ligger i grenseområdet mellom sør-og mellomboreal sone i svakt oseanisk seksjon. Berggrunnen er hard og jordsmonnet stedvis tynt. Setervollen skråner mot sørøst. Den er fortsatt åpen, men viser tegn til gjengroing ved bl.a. grasdominans, stedvis tykt strøsjikt, tuedannelse, mye hvitveis om våren og små lauvtreoppslag. Den er omgitt av bardominert skog som har begynt å spre seg inn i kantene på setervollen. Setervollen på Herlandsetra Nedre, som eies av Fritzøe skoger, er alt gjengrodd med skog.

Hele setervollen på Herlandsetra Øvre er kartlagt som slåttemark. På selve setervollen vokser det enkelte bjørker og en rogn med stor krone, som ser ut å ha vært brukt til lauving. Noen flerstamma bjørker kan tidligere ha blitt stubbelauvet.

Slåttevollen domineres av relativt fattig engvegetasjon (såkalt intermediær eng med klart hevdpreg T32-C-4 i NiN på grensen til svakt kalkrik eng med klart hevdpreg T32-C-20) med arter som engkvein, sølvbunke, bleikstarr, bakkefrytle, bakkesoleie/engsoleie, ryllik, vanlig arve, engfiol, blåklukke, skogstorkenebb, smalkjempe, tepperot, rødkløver og hvitkløver. Der jordsmonnet er tynt får enga tørrengpreg (såkalt intermediær tørreng med klart hevdpreg T32-C-14 på grensen til svakt kalkrik tørreng med klart hevdpreg T32-C-16) med arter som rødsvingel, gulaks, bråtestarr, legeveronika, hårsveve, firkantperikum, fyllblom, sølvmore og stemorsblom. Særlig i ytterkanten av enga finner man også smyle, hårfrytle, tveskjeggveronika, hvitmaure, skogfiol, skogsvever og småmarimjelle som er karkateristiske for svakt kalkrik eng med mindre hevdpreg (T32-C-5). I fuktigere søkk finner man bl.a. slåtestarr, myrfiol og trådsiv. Finnskjegg forekommer også, særlig i et lite område foran det sammenraste fjøset. Forekomst av nitrofile arter er liten, men ved tuftene øverst på vollen vokser det bl.a. hundekjeks og bringbær. Innsådde arter ble ikke registrert. Enga er grasdominert med innslag av urter og urterike felter og har godt restaureringspotensial. Forekomst av solblom og nattfiol ved en gammel plass lengre ned i lia tyder også på det.

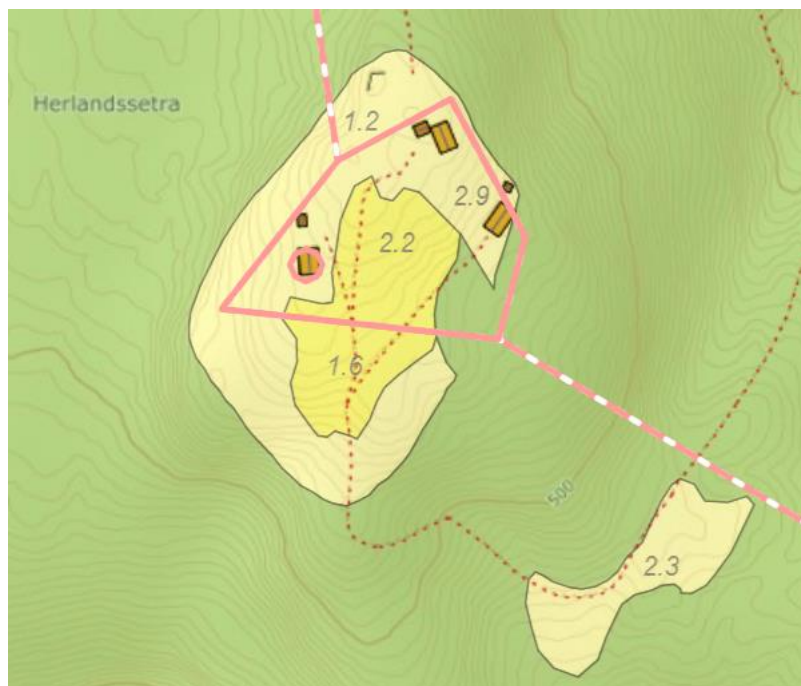
Herlandsetra Øvre skårer i henhold til faktaark for slåttemark høyt på areal, lavt-middels på typevariasjon, middels på arts mangfold, middels på tilstand, lavt-middels på påvirkning og lavt-middels på landskapsøkologi. Setervollen er på bakgrunn av dette vurdert som en viktig (B) naturtype. Verdien understrekes av at setervoller i drift i Vestfold er sjeldne eller riktignok ikke lenger finnes (med et 4H-unntak). Verdien understrekes også av at Herlandsetra kan dateres tilbake til 200-tallet og er automatisk fredet.

Flybilde fra 1964 som viser det fortsatt åpne landskapet på Herlandseter Øvre og Nedre

Flybilde fra 2017 som viser Herlandseter Øvre og gjengroingen i landskapet rundt.

Oversiktskart for Herlandsetra Øvre med eiendomsgrenser og arealfordeling basert på klassifiseringen i AR5 ifølge Gårdskart fra Norsk Institutt for Bioøkonomi (mørkgul: overflatejord, lysegul: innmarksbeite, grønn: skog)

2.2 Hensyn og prioriteringer

Den innledende restaureringsfasen er arbeidskrevende og setervollen er stor. Grunneier Knut Olav Omholt ønsker derfor å begrense den innledende fasen av skjøtselsarbeidet til det areal av setervollen som tilhører hans gård Søndre Hjørpeland. Fritzøe skoger har imidlertid sagt seg interesserte i at også deres del av setervollen etter hvert kan bli inkludert i skjøtselen slik at den ikke gror igjen.

Skjøtselen konsentreres til det som i dag er åpent areal. Ønsket tidspunkt for årlig slått er det som overensstemmer med det tradisjonelle, men i restaureringsfasen kan det være nødvendig å slå tidligere enn tradisjonelt for å hente ut mer næring og derved motvirke den begynnende gjengroingen. Det kan også være nødvendig å slå tidligere enn tradisjonelt på grunn av klimaendringene. Samtidig er det viktig at arter, som man ønsker skal spre seg, får sette frø før de blir slått. På denne bakgrunn anbefales slått i begynnelsen av august. Slåttten bør gjøres med skjærende redskap som ryddesag med trekantblad eller tohjulsslåmaskin. Tung redskap må ikke brukes. Stubben bør ikke være for lav, men omtrent i ankelhøyde. Høyet må bakketørkes et par-tre dager før det kjøres hjem til gården. Hvis blomsterrike småarealer ennå ikke har modent frø, bør de slås seinere. Setervollen må ikke gjødsles.

Raking av høyet ved slåttten vil fjerne dødgras og gjøre det lettere for frø å etablere seg. For å bli kvitt grastuer og gjøre vollen jevnere kan man bruke ryddesag med trimmertråd og la trimmertråden bearbeide tuen. For å gjøre setervollen mer urterik kan det være aktuelt å så inn frø. Frø kan høstes fra blomsterrike engarealer lengre nede i lia for eksempel ved Torestua. De bør høstes så snart de er modne fordi de da har best spiringsevne. Man kan også kjøpe frø, men det må være stedegent og inneholde passende arter. NIBIO Landvik produserer slikt frø og Knut Olav Omholt er involvert i dette arbeidet. (Den frøblanding som ville passe for Herlandsetra er den for innlandet, ikke den for SØ-Norge som passer bedre for lavlandet.) Ved frøsåing kan man lage små grunne hull i grassvoren, så i frøene og deretter fylle på med litt jord. Man kan eventuelt også plante inn ønskede blomsterarter som solblom hvis man har mulighet for det. Det gjøres best om våren eller tidlig om høsten. Av hensyn til kulturminner må hver enkelt plassering av planter avtales med fylkeskommunen, siden plantingen krever det at graves hull i bakken.

Einstapen som vokser i et lite område mellom seterbu og hytta i sørøst kan ikke brukes til dyrefôr og må bekjempes spesielt. Den bør slås (gjørne med ryddesag med trimmertråd) omkring midten av juni og på nytt ca. seks uker seinere. Alternativt kan man slå av einstapen med en tynn kjepp slik at stilken knekker, men uten at den deles i to. Vanligvis drøyer det før nye skudd kommer opp, men da må man

gjenta behandlingen. Einstape er vanskelig å bekjempe så man må ha tålemod. Denne metoden kan brukes også for å bli kvitt andre bregner som invaderer setervollen fra kantene.

De små arealene med blåbær som finnes et par steder på vollen må slås slik at blåbærlyngen etter hvert erstattes av engvegetasjon. Også den nitrogenkrevende vegetasjonen med hundekjeks og bringebær som vokser rundt hustuftene øverst på vollen må slås. I restaureringsfasen kan den gjerne slås et par ganger i sesongen (på samme måte som einstapeområdet).

Herlandsetras største verdi må sies å være setras lange historie. Det er derfor ekstra viktig å ivareta kulturminnene som forteller om tidligere seterdrift og å ta hensyn til dem ved skjøtsel av vegetasjonen. Ved slått rundt hustufter, gjerder og røyser er det derfor best å bruke ryddesag med trimmertråd.

Av «trivselshensyn» bør de to hytteeierne få tillatelse til å slå et mindre areal rundt sin hytte tidligere enn resten av setervollen, men resten av Søndre Hjerpelands del av setervollen (og etter hvert eventuelt også Fritzøe skogers del) er inkludert i slåttemarksskjøtselen. Også hytteeierne bør bakketørke og siden fjerne høyet fra setervollen.

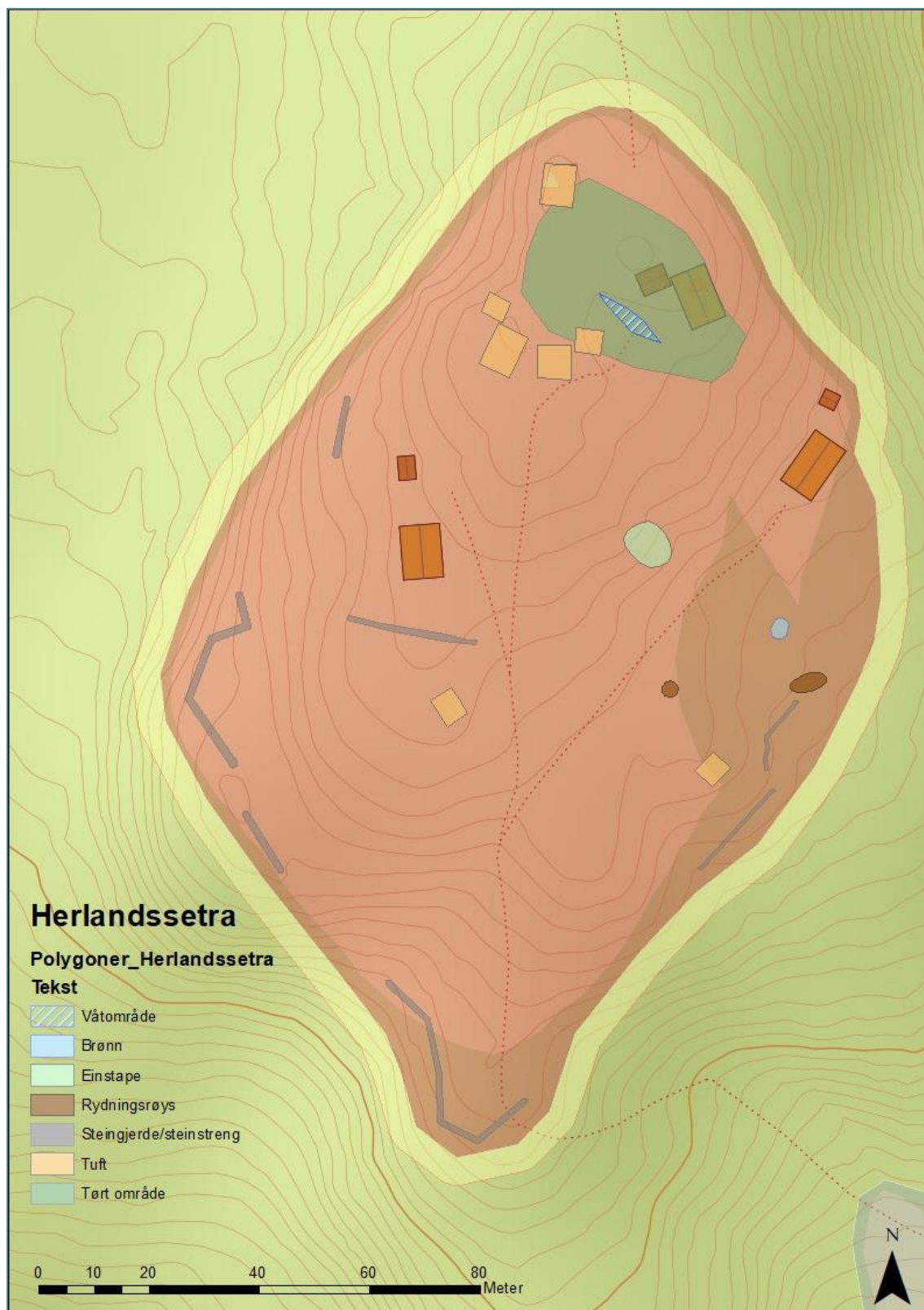
Den store rognen bør tas godt vare på. Tidligere styva trær får stor krone hvis de ikke lenger brukes. Det kan føre til at treet går over ende ved sterk vind. Hvis eksperter mener at rognen kan tåle en tilbakeskjæring bør den derfor restaureres. Den store bjørka som står bak rognen har begynt å konkurrere med rognen om plass og bør fjernes. Den mindre bjørka mellom rognen og hytta kan foreløpig stå. Også de andre friske bjørkene, som står spredt på setervollen, bør få stå. Undersøkelser i Estland tyder på at kombinasjonen av bjørketrær og engvegetasjon kan ha stor betydning for insektlivet (pers.medd. Annika Michelson). Antatt stubbelauva bjørker er en slags kulturminner og bør også få stå selv om de er i ferd med å dø. Andre døende eller døde bjørker bør imidlertid fjernes. Stubbene må være så lave som mulig slik at de ikke skaper problemer ved slått. Også oppslag av lauvtrær og invaderende småtrær på selve setervollen må fjernes, mens hogst i kantene for eventuell utvidelse av setervollen til tidligere størrelse kan vente. Ved hogst av større trær må man ta hensyn til kulturminnevernet.

Det er viktig at alt hogstavfall og annet plantemateriale etter rydding og slått fjernes fra setervollen. Ellers vil næringskrevende og konkurransesterke arter etablere seg på setervollen og fortrenge den slåttemarksvegetasjon man ønsker å ha. Slikt plantemateriale må heller ikke legges like ovenfor setervollen for da vil det forårsake næringssig ned til vollen.

Kjøring på setervollen bør generelt unngås og tunge kjøretøy må ikke brukes. Flybilder viser at det fort blir tydelige og varige spor i vegetasjonen, bl.a. fordi finnskjegg synes å ha en tendens til å etablere seg i kjøresporene. Hvis større trær skal kjøres ut etter hogst bør det derfor helst gjøres på frossen mark.

Høstbeite er positivt for utviklingen av artsmangfoldet, men forutsetter inngjerding av vollen eller bruk av nye metoder som nofence. Gjerding er arbeidskrevende og er derfor ikke inkludert i de tiltak som må gjennomføres i den restaurerende fasen. Hvis beite seinere blir aktuelt vil storfe (lette raser/ungdyr) være å foretrekke av hensyn til vegetasjonen. Storfebeite kan imidlertid skade kulturminner og må i tilfelle avklares med Kulturarv i Vestfold og Telemark fylkeskommune.

Det sammenraste tømmerfjøset er det dessverre for seint å redde. Hvis det seinere skal gå beitedyr på vollen vil det i stedet være nødvendig med opprydding av materiale som kan skade dem.

Kart over setervollen med kulturminner og soner omtalt i kapittel 2.3 og vegetasjon omtalt i kap. 2.1 og 2.2. Rosa felt med gul sikringssone markerer området som er automatisk fredet iht. kulturminneloven §4. (Kulturarv i Vestfold og Telemark)

2.3 Skjøtsel av automatisk fredet kulturminne

Siden Herlandsetra er automatisk fredet etter kulturminneloven må det tas spesielle hensyn ved all skjøtsel av setervollen. Kulturminneloven i Norge slår fast at kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon skal vernes både som del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning. Fylkeskommunen er rette myndighet for skjøtsel og tilrettelegging av automatisk fredete kulturminner. Dette gjelder blant andre alle slags arkeologiske kulturminner som er eldre enn reformasjonen 1536, det vil si fra middelalderen eller eldre. Etter §11 i kulturminneloven har fylkeskommunen ansvar for og adgang til vedlikehold, gransking m.v. av automatisk fredete kulturminner. Loven sier at når grunneier eller bruker er varslet, har vedkommende myndighet (fylkeskommunen) adgang til «å søke etter, registrere, avbilde, holde i stand, restaurere, bygge opp igjen, flytte og gjerde inn automatisk fredete kulturminner og gjøre de tiltak som trengs til pleie og anskueliggjørelse av dem, herunder rydde området omkring.»

Skjøtsel ved rydding og vedlikehold i automatisk fredete kulturminneområder/miljøer må derfor alltid planlegges og godkjennes av regional kulturminnemyndighet. Likeledes må endringer i planer og praksis gjennomgås med fylkeskommunen. Skjøtselsplanen for Herlandseter Øvre er derfor utarbeidet i samarbeid med Kulturarv i Vestfold og Telemark som også har utarbeidet kart med kartfesting av kulturminnene på setra (s. 12).

Generelt gjelder følgende regler og hensyn:

Det er etter avtale med fylkeskommunen tillatt å fjerne vegetasjon og søppel fra kulturminner og kulturminneområde. Det er ikke lov å grave i bakken, flytte på stein, planere, eller fylle på masse.

Skjøtselsavfall skal fjernes fra kulturminner og siktlinjer rundt. Det er ikke tillatt å brenne avfallet på eller nær sikringssonen til kulturminner.

Felling av større trær må planlegges med fylkeskommunen og gjennomføres med stor aktsomhet. Slike tiltak bør gjennomføres vinterstid med tele i bakken og et tykt snødekke. Det skal ikke brukes tunge maskiner tett på kulturminner som setter dype spor og kan medføre skader i bakken.

Det skal ikke fjernes stubber eller røtter uten etter avtale med fylkeskommunen.

Det skal ikke flyttes på torv, mose eller graves i bakken under arbeidet. Er det behov for tiltak som innebærer dette må fylkeskommunen konsulteres før tiltaket iverksettes.

Det skal ikke brukes sprøyte- og plantevernmidler på vegetasjon som vokser på og ved kulturminnet uten etter nærmere avtale med fylkeskommunen.

Ved beiting av kulturminnelokaliteter skal det i regel benyttes lettere dyr som småfe. Beiting med storfe og hest kan medføre tråkkskader i bakken. Planer om beiting med tyngre dyr må avklares med fylkeskommunen.

Det må ikke settes opp anlegg som drikkekar, saltsteiner, fôringsplasser eller lignende for tett på enkelte kulturminner da dette kan øke fare for tråkkskader og erosjon selv fra lettere beitedyr.

Dersom det under arbeidet oppstår skade på kulturminner skal fylkeskommunen kontaktes med en gang.

Generelt er det et mål å ta estetiske hensyn i omgivelsene til kulturminnet.

2.4 Tradisjonell og nåværende drift

Hvordan Herlandsetra har blitt brukt under det lange tidsrom den har eksistert vet man selvfølgelig ikke, men den arkeologiske undersøkelsen tyder på at Herlandsetra har kontinuitet som tradisjonell seter med beite og slått, ikke oppdyrking (Pettersson 2011).

I 1930-årene var det totalt ca. 30 kyr på Herlandsetra Øvre og Nedre fra de store gårdene og noen småbruk. Det var to setersesonger. Man dro opp til setra ved St. Hans-tider og ble der til slått på hjemmegården startet. Sist i august dro man på nytt til seters for høstsetring og høyonn. Driften var tradisjonell med ost og smørproduksjon. Vannet på setra var ikke så godt. Man måtte derfor gå et stykke til Smørhølet for å vaske smøret (pers. medd. Ole Bjørn Herland, Tor Bjørvik).

Setervollen er ryddet for stein. Da seterdriften pågikk ble den sannsynligvis gjødslet med gjødsel fra fjøset på setra. Høyet ble lagret på setra og kjørt hjem på sledeføre om vinteren.

På Herlandsetra opphørte seterdriften 1947, men setervollen, som da var inngjerdet, ble slått til ut på 1950-tallet. Siden har den blitt beitet av storfe og sau på utmarksbeite. Det går fortsatt ca. 200 dyr på utmarksbeite i området, men de ble flyttet lengre vestover for ca. 10 år siden og utnytter ikke lenger setervollen. Hytte-og grunneier har imidlertid slått deler av setervollen og derved bidradd til å holde den åpen (pers.medd. Knut Olav Omholt).

2.5 Mål for verdifull slåttemark

HOVEDMÅL FOR LOKALITETEN(E):
Fortsatt holde den gamle setervollen åpen og restaurere og videreutvikle urterik slåttemarksvegetasjon på vollen skrittvis. Invaderende arter (tre- og buskvegetasjon) og problemarter (se spesifikke mål) skal fjernes. I den første fasen blir restaurering og skjøtsel konsentrert til arealet som tilhører gården Søndre Hjerpeland, men på lengre sikt er det ønskelig at hele setervollen inngår i skjøtselen.
EVENTUELLE SPESIFIKKE MÅL FOR DELOMRÅDER:
Einstape skal bekjempes slik at arealet der denne problemarten nå vokser kan inkluderes i slåttemarksskjøtselen. Den næringskrevende vegetasjonen ved hustuftene øverst i enga skal også bekjempes slik at tuftene blir mer synlige. Det skal tas hensyn til kulturminnene ved skjøtsel slik at de ikke skades.
TILSTANDSMÅL FOR ENKELTE AV ARTENE:
Einstape skal fjernes helt fra setervollen. Bortsett fra de spredt stående, friske bjørketrærne, den store rognen og tidligere stubbelauva bjørker skal det ikke finnes trær på setervollen.

2.6 Restaureringstiltak (engangstiltak eller tiltak som gjennomføres over en avgrensa periode)

RESTAURERINGSTILTAK (KORT BESKRIVELSE, REDSKAPSBRUK M.M.)	PRIORITERING (ÅR)	AREAL/ (DEL)OMRÅDE	TIDSRUM (MND/UKU)
Fjerning av problemarter (einstape, hundekjeks og andre nitrogenkrevende arter). Ryddesag med trimmertråd.	2021-2025	Einstape-område Hustufter	Sommer
Rydde trær, småtrær, oppslag etc. i henhold til bevaringsmålene.	2021-2023 Videre etter behov	Hele seter-vollen	Sommer-høst

2.7 Skjøtselstiltak (tiltak som gjentas årlig)

2.7.1 Slått

SLÅTTETILTAK (KORT BESKRIVELSE, REDSKAPSBruk M.M.)	PRIORITERING (ÅR)	AREAL/ (DEL)OMRÅDE	TIDSRUM (MND/uke)
Årlig slått med lett utstyr. Bakketørring/hesjing. Fjerning av høy. (I restaureringsfasen tas slåttemarksarealet inn i skjøtselen bit for bit. Ved årlig slått og raking gjøres vollen stadig jevnere og lettere å slå. Det vil også legges til rette for utvikling av mer urterik flora.)	Årlig	Til slutt: hele seter-vollen	Første halvdel av august
Supplerende slått med ryddesag med trimmertråd rundt kulturminner.	Årlig	Kulturminner merka på kart	Sommer

Generelt gjelder for skjøtselsslått (for forklaring se veiledningshefte):

- Slåttene bør skje etter at de fleste artene har blomstret og satt frø (som regel ikke før i siste halvdel av juli). Slåttetidspunktet vil variere fra år til år ut fra variasjoner i været og vekstsesongen. Følg derfor med på blomstring og frøsetting!
- Graset bakketørkes 2-3 dager før det fjernes fra området.
- Skjøtelsområdene kan slås med liten lett traktor med slåmaskin, tohjulsslåmaskin eller ljà, avhengig av bratthet. Kantklipper med trimmertråd kan også benyttes på mindre areal der det er vanskelig å komme til med maskiner.
- Ikke bruk tunge maskiner, spesielt i fuktige partier, som kan medføre komprimering av jorda og kjøreskader.
- Unngå bruk av kunstgjødsel, gylle eller store mengder bløt husdyrgjødsel (se veileder).

2.7.2 Beiting

BEITETILTAK (KORT BESKRIVELSE, REDSKAPSBruk M.M.)	PRIORITERING (ÅR)	AREAL/ (DEL)OMRÅDE	TIDSRUM (MND/uke)
Beiting er ikke aktuelt i den første restaurerings-/skjøtelsfasen, men høstbeiting kan bli aktuelt seinere. På grunn av fredningen må beiting avklares med Kulturarv i Vestfold og Telemark fylkeskommune.			

Generelt gjelder for beiting i slåttemark (for forklaring se veiledningshefte):

- Beiting er positivt for slåttemarka, og har vært tradisjon mange steder.
- Høstbeiting hindrer opphopning av daugras (som gir grønnkjødsling) og letter spiringen neste vår.
- Beiting gir tråkkspor som frøplanter kan spire i.
- Hvis arealet vårbeites, blir slåttene seinere (da blomstring/frøsetting kommer seinere igang)
- Unngå tilleggspåføring inne på slåttemarka.
- Sett alltid dyrevelferden og førtilgangen i høysetet.
- Tunge storferaser bør ikke beite slåttemark (pga. tråkkskader).
- Slåttemark med rik vårblomstring (f.eks. med tidligblomstrende orkideer og marinøkler) bør ikke vårbeites.
- Beit gjerne nærliggende skog, hagemark eller naturbeiter i sammenheng med slåttemarka. Det vil gi utveksling av frø og gener mellom ulike arealer.

- Isådde, fulldyrka kulturerer bør ikke beites sammen med slåttemarka. Dette for å hindre spredning av uønska arter inn i slåttemarka.

2.7.3 Andre aktuelle skjøtselstiltak

TILTAK (KORT BESKRIVELSE, REDSKAPSBRUK M.M.)	PRIORITERING (ÅR)	AREAL/ (DEL)OMRÅDE	TIDSRUM (MND/UKKE)
Grundig raking ved slåttene er viktig i restaureringsfasen. Restaureringsslåttene utvides gradvis til hele vollen tilhørende 33/4 er inkludert (12/2) og etter hvert eventuelt også arealet tilhørende Fritzøe skoger (12/1 og 13/1).	2021-2027	Hele seter-vollen	Første halvdel av august
Restaurering av det store rognetrete vurderes av spesialist/arborist.	2021-2022	Rognen	Høst-vinter

2.8 Oppfølging av skjøtselsplanen

NESTE REVIDERING/EVALUERES ÅR: 2027
BEHOV FOR YTTERLIGERE REGISTRERING AV SPESIFIKKE NATURTYPER OG/ELLER ARTSGRUPPER: Seinere i restaureringsfasen kunne det være interessant med en supplerende registrering av insekter.
GJENNOMFØRTE ELLER PÅBEGYNT TILTAK SOM ER FINANSIERT DE SISTE 5 ÅRA: Slått i 2020 med RMP-tilskudd
PERSON(-ER) SOM HAR ANSVAR FOR Å GJENNOMFØRE TILTAKENE I SKJØTSELSPLANEN: Knut Olav Omholt

2.9 Bilder fra Herlandsetra

Fra Herlandsetra kan man se helt til Jeløya, men i dag skjuler skog det meste av utsikten. (Bilde fra 1960-tallet fra Ole Bjørn Herland)

Den store rognen.

Det gamle fjøset er det for seint å redde, men med skjøtsel kan man forhindre at skogen overtar setervollen.

På 1920-tallet var det full drift på Herlandsetra. (Bilde fra Astrid Sjulstad)

Setervollen er i dag grasdominert. Lengst bort sees et lite felt med einstape, som skal fjernes. (Foto: Silke Hansen)

2.10 Referanser

Bele, B., Norderhaug, A. & Tunon, H. 2019. Seterlandskapet. Historia, naturen og kulturen. NIBIO BOK 5(8) 2019 & CBMs skriftserie 113.

Bjørvik, T. 2011. Seterliv i Lågendalen. Østlands-Posten, Larvik.

Daugstad, K. 2001. Seterliv. Norske samlaget, Oslo.

Pettersson, S. 2011. Seterbruket i Vestfold – alder, form og utbredelse. Prosjektrapport. Kulturarv Vestfold.

Rygh, O. 1907. Norske Gaardnavne. Jarlsberg og Larviks Amt. Oplysninger samlede til brug ved matrikelens revision. Sjette bind. Bearbejdet av A. Kjær. W.C. Fabritius & Sønner, Kristiania.

Wahlberg, M. (red.) 2003. Svenskt ortsnamnslexikon. Språk- och folkminneinstitutet, Uppsala.

Vedlegg

Artsliste

Det ble ikke gjort en totalregistrering på Herlandsetra Øvre, men følgende plantearter ble notert:

arve	<i>Cerastium fontanum</i>
bakkefrytle	<i>Luzula multiflora</i>
bakkesoleie/engsoleie	<i>Ranunculus acris</i>
beitesveve	<i>Hieracium vulgatum</i> agg.
bitterbergknapp	<i>Sedum acre</i>
bleikstarr	<i>Carex pallescens</i>
blåbær	<i>Vaccinium myrtillus</i>
blåkløkke	<i>Campanula rotundifolia</i>
bringbær	<i>Rubus idaeus</i>
bråtestarr	<i>Carex pilulifera</i>
einstape	<i>Pteridium aquilinum</i>
engfiol	<i>Viola canina</i>
enghumleblom	<i>Geum rivale</i>
engkvein	<i>Agrostis capillaris</i>
engrapp	<i>Poa pratensis</i>
engsyre	<i>Rumex acetosa</i>
finnskjegg	<i>Nardus stricta</i>
firkantperikum	<i>Hypochoeris maculata</i>
fuglevikke	<i>Vicia cracca</i>
føllblom	<i>Scorzoneroidea autumnalis</i>
grasstjerneblom	<i>Stellaria graminea</i>
gulaks	<i>Anthoxanthum odoratum</i>
harestarr	<i>Carex leporina</i>
hundekjeks	<i>Anthriscus sylvestris</i>
hvitkløver	<i>Trifolium repens</i>
hvitmaure	<i>Galium boreale</i>
hvitveis	<i>Anemone nemorosa</i>
hårfrytle	<i>Luzula pilosa</i>
hårsveve	<i>Pilosella officinarum</i>
knappsiv	<i>Juncus conglomeratus</i>
kornstarr	<i>Carex panicea</i>
krypsoleie	<i>Ranunculus repens</i>
legeveronika	<i>Veronica officinalis</i>
marikåpe	<i>Alchemilla</i> sp.

myrfiol	<i>Viola palustris</i>
ryllik	<i>Achillea millefolium</i>
rød jonsokblom	<i>Silene dioica</i>
rødkløver	<i>Trifolium pratense</i>
rødsvingel	<i>Festuca rubra</i>
røsslyng	<i>Calluna vulgaris</i>
skogfiol	<i>Viola riviniana</i>
skogstjerne	<i>Trientalis europae</i>
skogstorkenebb	<i>Geranium sylvaticum</i>
skogsveve	<i>Hieracium murorum</i> agg.
slirestarr	<i>Carex vaginata</i>
slåttestarr	<i>Carex nigra</i>
smalkjempe	<i>Plantago lanceolata</i>
smyle	<i>Deschampsia flexuosa</i>
småmarimjelle	<i>Melampyrum sylvaticum</i>
småsyre	<i>Rumex acetosella</i>
stemorsblomst	<i>Viola tricolor</i>
stormarimjelle	<i>Melampyrum pratense</i>
sølvbunke	<i>Deschampsia cespitosa</i>
sølvzure	<i>Potentilla argentea</i>
tepperot	<i>Potentilla erecta</i>
trådsiv	<i>Juncus filiformis</i>
veskjeggveronika	<i>Veronica chamaedrys</i>
tyttebær	<i>Vaccinium vitis-idea</i>
villtimotei	<i>Phleum pratense</i> ssp. <i>nodosum</i>

Tiltakslogg, grunneiers notater

AREAL/DELOMRÅDE :	TYPE TILTAK (EKS SLÅTT, RYDDING, BEITING)	PERIODE	ANTALL DAGSVERK/ TIMER	ÅR
		[mnd./ dato/uke]		
